

uiteenviel en de nieuwe Arabische staten zich aandienden, doceerde hij over de Islam (1923/1924). Eerder, als privaat-docent in Amsterdam, had hij zijn colleges in de eerste plaats gebruikt om te waarschuwen tegen de verwarringen van de toen zo oprukkende theosofie en ook later zou hij zich steeds rekenschap geven van de schaduwen en de schennis onmiddellijk om zich heen.

Het is een houding die noch modern, noch conservatief is. Het anti-ideologische, het tegen alle taal- en ideeënverontreiniging gerichte van zijn maatschappelijke en academische activiteit kondigt in zekere zin het 'postmoderne' aan. Huizinga onderscheidde eerder dan de meesten de 'kwade sappen van het moderne leven' — al zal ook nu nog niet iedereen Marsmans werk als een door deze sappen gevoed 'puistje' aanmerken (437)?

Bij de bespreking van een uitgave als deze, dient de bespreker ook op details te letten. In dat opzicht lijkt er mij heel weinig kritiek op haar plaats. Op pagina 16 staat de naam van mevr. 't Hart-van den Muyzenberg incompleet vermeld (het *van den* ontbreekt). Op pagina 279 (noot 1) staat 1919 in plaats van 1920. Bozen is Bolzano, niet Bolsano (308). En had brief 515 niet zes bladzijden eerder moeten worden afgedrukt?

Dit is een uitgave van grote betekenis, ook typografisch een lust voor het oog en geheel in de vertrouwde Tjeenk Willink/Huizinga stijl. Maar ook na de verschijning van het derde en laatste deel in het najaar van 1991 (deel II verscheen in november 1990), en na de recente dissertatie van W. E. Krul, ligt er nog veel onuitgegeven materiaal in het Huizinga-archief (vooral de niet-gepubliceerde manuscripten en collegedictaten), dat de aandacht verdient. Deze uitgave bevestigt de 'frischheid' van die archivalia.

D. H. A. Kolff

Joh. de Vries, *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank, V, De Nederlandsche Bank van 1914 tot 1948. Visserings tijdvak 1914-1931* (NIBE bankhistorische reeks VII; Amsterdam: Nederlands instituut voor het bank- en effectenbedrijf, 1989, 550 blz., ISBN 90 72122 24 0).

Hedendaagse bankgeschiedenis, en de financiële geschiedenis van die periode in het algemeen, is in Nederland geen druk beoefend genre: vooral de onderzoeker die de twintigste eeuw bestudeert, moet hoofdzakelijk terugvallen op bronnen en geschriften van tijdgenoten en kan slechts enkele recente historische studies ter hand nemen. Door de hier besproken omvangrijke nieuwe publikatie van Johan de Vries wordt die ongelukkige balans weer beter in evenwicht gebracht. Het boek dient zich aan als het vervolg op de bekende *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank* van A. M. de Jong, die echter afsloot aan de vooravond van de eerste wereldoorlog en bijgevolg de daarop volgende (bijzonder bewogen maar ook interessante) ontwikkelingsperiode van de Nederlandse economie buiten beschouwing liet.

Joh. de Vries' voortzetting van dit standaardwerk heeft verscheidene uitzonderlijke verdiensten. Vanuit internationaal perspectief vulde de auteur een belangrijke lacune op. Voor de tussenoerlogse periode hadden andere centrale banken reeds vroeger hun geschiedschrijver gevonden (bijvoorbeeld Sayers voor de Bank of England, Van der Wee voor de Nationale Bank van België, enz.). Nu kan ook de rol van de Nederlandse centrale bank in de internationale financiële geschiedenis van de jaren twintig gesitueerd worden. De Vries' uitgebreide analyse van de internationale actie van de Nederlandsche Bank is, zeker voor een niet-Nederlander als ondergetekende recensent, het meest boeiende gedeelte van het boek. De Bank — vooral in de persoon van haar voorzitter, G. Vissering — was een belangrijke actor in de naoorlogse financieel-economische reconstructie van Europa, in het herstel van de gouden standaard, in de

toenemende samenwerking tussen centrale banken. Joh. de Vries brengt tal van on- of weinig bekende aspecten van die gebeurtenissen aan het licht; in het kader van deze korte bespreking is het echter niet mogelijk in details te treden. De auteur onderstreept het grote aanzien dat Vissering op het internationale toneel genoot, hoewel hij ook aantoonde dat die vooraanstaande rol van de Nederlandse financiële autoriteiten op de achtergrond verdween zodra de 'normale' situatie in de late jaren twintig was hersteld en de grote landen, meer bepaald Groot-Brittannië en Duitsland, de kleine en neutrale Nederlandse pion veel minder nodig hadden.

De intern-Nederlandse dimensie van de geschiedenis van de Nederlandsche Bank vormt uiteraard het andere grote luik van het boek. Een rode draad loopt door de behandeling van die problematiek heen: de toenemende rol van de instelling als *bankers' bank*. In de context van een Nederlandse economie die zich in versneld tempo wijzigde, nam de Bank een andere dimensie aan, waarbij ze een steeds belangrijkere invloed uitoefende op de globale gang van die economie. Hierdoor komt het dat De Vries, in de loop van zijn boek, ook verscheidene knappe panorama's schetst van de Nederlandse economische problemen en structuren tijdens de behandelde periode (in het bijzonder de oorlogsperiode en de bankcrisis van de vroege jaren 1920).

Om bepaalde perspectieven en interpretaties van het boek volledig te kunnen inschatten, zal het natuurlijk nodig zijn te wachten op de publikatie van het tweede deel. De omvang van de materie verplichtte de auteur zijn relaas immers in twee boekdelen onder te brengen. Het eerste, onderhavige deel, loopt van ca. 1912-1913 tot 1931, respectievelijk data van Visserings aan- en aftreden (dit laatste in de context van de val van het Britse pond sterling, die een aanzienlijk verlies meebracht voor de Nederlandsche Bank, een episode waaraan de auteur op boeiende wijze uitgebreid aandacht besteedt). In het volgende deel, dat tot na de tweede wereldoorlog zal lopen, zal voornamelijk het volgende voorzitterschap, dat van Trip, worden behandeld. Die bijna voor de hand liggende en zeer 'aanlokkelijke' opdeling van de stof op basis van de opeenvolgende voorzitterschappen heeft tot gevolg dat enkele doorlopende, structurele vragen in dit eerste deel nog niet een overkoepelende, 'definitieve' behandeling gekregen hebben. Zo bijvoorbeeld precies het probleem van de verhouding van de instelling tot de voorzitter. De Vries zelf zegt in zijn inleiding (8-9) dat hij gekampt heeft met het probleem te weten in welke mate de persoonlijke geschiedenis van Vissering en de geschiedenis van de Bank kunnen en moeten gescheiden worden. In welke mate is deze laatste te identificeren met de eerste?—een variatie van de klassieke vraag betreffende de respectieve rol van de individuele historische actor en de abstracte maatschappelijke entiteiten. Ongetwijfeld zal op het einde van het komende tweede deel, zodra een tweede hoofdfactor is opgetreden, synthetischer ingegaan kunnen worden op aspecten als de handelingsruimte van de leidende figuur, de sociale en ideologische krachten die toonaangevend zijn in de bankleiding, de bepalende factoren in de beslissingen en acties van de Bank. Een andere algemene vraag zal als afzonderlijk thema aan bod kunnen komen zodra we de eindconclusie van het tweede deel bereikt zullen hebben, dus nadat we de Bank ook zullen hebben zien ageren in de loop van de jaren 1930. Wat was de invloed van het optreden van de Bank op de oriëntatie van de Nederlandse economische structuren? Een recente en interessante studie van Joost Jonker ('Waterdragers van het kapitalisme. Nevenfuncties van Nederlandse bankiers en de verhouding tussen bankwezen en bedrijfsleven 1910-1940', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* (1989) 158-190) verdedigt de stelling dat het Nederlandse bankwezen door zijn conservatieve houding de ontplooiing van het bedrijfsleven heeft afgeremd. Welke rol heeft de Nederlandsche Bank hierin gespeeld, gezien vanuit een lang tijdsperspectief, dus met inbegrip van de jaren 1930? Het volgende deel van De Vries'

monumentale studie, dat hopelijk niet lang op zich zal laten wachten, zal de stellingen van de auteur omtrent die problemen zeker helpen verduidelijken.

G. Vanthemsche

A. de Bruyne, *Jules Charpentier, afgezant van de Frontbeweging*, met een inleiding door Lode Wils en Carlos van Louwe (Antwerpen: De Nederlanden, 1989, 240 blz., f57,50, ISBN 90 6583 073 1).

In dit boek laat Arthur de Bruyne de lezer kennis maken met een episode uit de Vlaamse Beweging die als omstreden geldt en waarover het laatste woord nog niet is gezegd. Hij brengt een relaas van de contacten tussen de Vlaamse IJzersoldaten met het bezette België, in het bijzonder de relatie tot de activisten.

In de vroege ochtend van 1 mei 1918 liep aan het IJzerfront Jules Charpentier, korporaal in het Belgische leger, naar de Duitse linies over. Enkele andere Vlaamse soldaten waagden het levensgevaarlijke voorbeeld.

Interessant aan het 'geval' Charpentier was dat hij in opdracht van de Frontbeweging handelde. Hij werd naar het bezette België gestuurd om de bestaande onvrede bij de Vlaamse soldaten over de negatie van de taalrechten in het Belgische leger, het bestaan van een georganiseerde Vlaamse soldatenbeweging en de onderdrukking ervan bekend te maken. Daartoe moest Jules Charpentier met enkele Vlaamsgezinden contact opnemen. Hiervan stond het gros als activist bekend, dus bereid tot ageren in het kader van de Duitse *Flamenpolitik*.

Na de oorlog beweerde de jonge korporaal zijn opdracht naar inhoud te hebben uitgevoerd. Niet iedereen dacht daar echter zo over. De opdrachtgevers verweten Charpentier, na in eerste instantie de zending te hebben ontkend, ondoordacht te hebben opgetreden. Hij zou zich na zijn tocht door de Duitsers op sleeptouw hebben laten nemen. Zij distantieerden zich ook van eventuele defaitistische voorstellen die in de opdracht, welke mondeling was geschied, gezeten hadden. De gewezen Frontleiders, waarvan na de wapenstilstand de meesten in de 'Frontpartij' verenigd waren, beoogden met hun houding zichzelf en het Vlaamse nationalisme te beschermen. In 1922 konden zij met betrekking tot deze zaak zo aan een vervolging door de Belgische justitie ontsnappen. Jules Charpentier voelde zich echter door zijn opdrachtgevers in de steek gelaten. Hij had met gevaar voor zijn leven de opdracht uitgevoerd en had na de oorlog de wijk naar Nederland moeten nemen. Tegen hem liep een arrestatiebevel wegens desertie en activisme. Tot aan zijn dood in 1982 bleef Jules Charpentier van de initiatiefnemers zijn gelijk opeisen. Tevergeefs,

Eenieder die met de geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging is vertrouwd kent Arthur de Bruyne. Deze in 1912 in het Waasland geboren onderwijzer publiceerde met regelmaat historische bijdragen over het Vlaams-nationalisme. Trouwe lezers van het Vlaams-nationalistische weekblad *'t Pallieterke* herinneren zich de artikelen die hij er, onder het pseudoniem 'E. d. V.' aan wijdde. Een aantal werden gebundeld en uitgegeven. Arthur de Bruyne schreef eveneens uitvoerige levensschetsen over Lodewijk Dosfel en Verdinaso-leider Joris van Severen.

Zijn de publikaties van Arthur de Bruyne nationalistisch gekleurd, dat maakt ze voor de geschiedschrijver niet minder interessant. Deze auteur weet immers vaak informatie uit eerste hand te verwerken. Talrijke prominenten (of hun familie) uit Vlaams-nationalistische hoek lieten hem toe te putten uit hun persoonlijke papieren, vaak vond hij ze bereid tot het geven van interviews.